

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Ramazan

François Georgeon, Çev. Alp Tümertekin

İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2018, 275 Sayfa, ISBN 978-605-295-478-2

Beyzanur YAŞAR*

1942 senesinde doğan ünlü Fransız tarihçi François Georgeon, günümüzde CNRS bünyesindeki 'Türk ve Osmanlı Araştırmaları' bölümünde uzman araştırmacı ve yönetici olarak görev yapmaktadır. Modern Osmanlı tarihi ve çağdaş Türkiye alanlarında yayımlar yapan Georgeon'un Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Ramazan isimli eseri 2018 senesinde İş Bankası Yayınları tarafından basılmıştır. Kitap Osmanlı'dan başlayıp Cumhuriyet dönemine uzanan Ramazan ayı ritüelleri, mezkûr ayın toplumdaki yeri ve devlet nezdinde karşılığı gibi konuları barındıran sekiz bölüme ayrılmıştır. Ayrıca Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (IFEA) yöneticisi Jean-Francois Perouse esere son söz düşerek günümüz İstanbul'unda Ramazan ayını ve İstanbul hakkında yüzyılımızın meselelerini ele almaktadır.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, ysr_beyza@hotmail.com

Müellif 'Ayların Sultanı İstanbul'da Hüküm Süreken' ismini verdiği ilk bölümde Ramazan ışıkları ile söze başlar. Aydınlatılan sokaklar, minareler, devlet daireleri şehir halkının eğlenceli ve dinamik bir aya girdiğinin göstergesidir. Hem sosyal hayatı hem de devlet işleyişini derinden etkileyen bu ay aslında rutin içerisinde giden hayatın işleyişini değiştirir. Bölümden öğrendiğimize göre Ramazan ayından önce divan toplantıları kısıtlanır yahut önemli kararlar alınmaz. (s.18) Yazar bu bölümde Ramazan'ın halk tarafından nasıl karşılandığı, gündelik hayatı nasıl etkilediği ve özellikle İstanbul'daki önemli semtlerde ne gibi değişikliklere sebep olduğu üzerinde durmaktadır. Georgeon'un aktardığı üzere oruç tutan Müslümanlar ticari hayatı öyle ihmal ediyordu ki Hristiyan ve Yahudi tüccarlar karşısında rekabet edemez hale gelirdi.(s.24) Bölüm içerisindeki tespitlerini gerek dönem kaynaklarına gerek ise araştırma eserlerine dayandıran yazar, kozmopolit bir toplum olan ve azımsanmayacak gayrimüslim bir nüfusu barındıran Osmanlı'da Ramazan'ın gayrimüslimlere nasıl geldiğini, oruç tutan toplum içerisinde bu insanların işlevini anlatarak bölümü tamamlar.

İkinci bölümde ise Kur'an ayetlerinden faydalanan yazar, ibadetleri ve bu ibadetlerin hangi olaya dayandığını anlatır. Bu bağlamda Ramazan'ın kökene yani kaynaklara dönüş olduğunu ileri sürerek bunu Hristiyanlıktaki ilkel topluluk düşüncesine benzetir. (s.37) Özellikle İstanbul'da Ramazan ayı toplumsal boyutunu daha çok hissettirir. Bu bakımdan yazara göre İstanbul bütün bir Müslüman aleminin başkenti haline gelir. Ayrıca klasik Ramazan ayı tezahürlerini 19. Yüzyıl ile karşılaştırınca modernleşen yüzyılda Ramazan ile geleneğe dönüşün yaşandığını söylemek abes kaçmaz. Georgeon'dan aktaracağımız nakil Batı tarzı sofrada adabını yani masayı benimseyen insanların Ramazan gelince yere koyulan bir sini ile iftar açması Ramazan ayının geleneğe dönüş fikrine bir örnek sayılır niteliktedir. Camii cemaatinden, tekke ve tarikatlardan bunlarla beraber din adamlarından bahseden bölüm İslamiyet'in din adamlarını ruhbanlara benzeterek objektiflikten uzak bir yorum yapar. (s.45) Ayrıca bu bölümde Ramazan'ın bürokrasiye nasıl geldiğinin yanı sıra sarayda yapılan 'huzur dersleri'ni ve diğer birçok adeti öğrenmekteyiz. Georgeon'un getirdiği çarpıcı tezlerden bir diğeri ise Ramazan'ın Osmanlı klasik döneminde daha rahat karşılandığı, oruç tutmama gibi durumlara daha müsamahakâr bakılmasının yanında milliyetçilik akımlarının ve diğer siyasi çalkantıların yaşandığı 18.yüzyıl İmparatorluk coğrafyasında Ramazan'ın tabiri caizse daha radikal bir hal almasıdır. Artık Ramazan ve buna bağlı olarak gelişen alışkanlıklar Müslümanların imanını koruyan bir kimlik haline gelir. Nitekim bölüm sonunda yer alan dönem tanıklıkları müellifin bu tezini destekler özelliğe sahiptir.

Ramazana 'imanın en önemli kolektif tezahürü' şeklinde tanımlayan Fransız yazar, bu tanımla Ramazan'ın gözlemlenebilen toplumsal yönünü kasteder. Bu ay içerisinde gerek devlet ricali gerek ise halk nezdinde hediyeleşme, yardımlaşma, misafirlik, cemaat olma gibi ritüeller uygulanmaktadır. Hatta öyle ki bu ayda devlet hiyerarşisinde meydana gelen hediyeleşme ritüeli herkesin statüsünün bir göstergesi şeklindedir. Eserinin üçüncü bölümünde bu konuları ayrıntılı bir şekilde ele alan yazar bu başlıklara ek olarak eğlence hayatını işler. Bu aya özgü olan ve camii avlularında açılan sergiler uzak

kıtaldan tüccarları dahi İstanbul'a davet eder. İstanbul'da ayrıca Karagöz oyununun müstehzi ifadeleri, iktidarı eleştirmesi, kaba davranışları oyun haline getirmesi Georleon'a göre Ramazan'a 'karnavalımsı' bir etki katar. (s.75) Yazar, eğence hayatına dair tezlerini kadınların sosyal hayata dahil olması üzerinden örneklendirerek 20.yüzyılın  zg rleşen hayatının başlangıcının Ramazan ayı ile örtüştüğünü savunur. Bölüm sonunda kadınların camilere daha çok gitmesi, erkekler ile aynı ortamda tiyatro seyretmesi savunulan teze örnek olarak getirilir.

Dördüncü bölümde Ramazan'ın devlet daireleri tarafından nasıl karşılandığı ve ne gibi hazırlıkların yapıldığı anlatılır. Ramazan  ncesi özellikle İstanbul'un iaşesinin sağlanması için ciddi tedbirlerin alındığı öyle ki taşradaki tebaanın bunun için seferber edildiğı söylenir. Ramazan ayında kamusal alanın refahını bozan en önemli Şey bu ayın gizli toplantılara ev sahipliği yapmasıdır. Dolayısıyla Ramazan bir dizi kanunun, denetlemenin ve tenbihnamelerin yapıldığı bir aydır. İstanbul'da ilk belediye örgütünün kurulmasının Ramazan ayına denk gelmesi bu ayın verdiği 'rahatsızlıktan' dolayı olması muhtemeldir. Yazarın klasik dönemden modernleşme sürecine kadar sosyal hayattan örnekler getirerek incelediğı bölümde II. Abdülhamid'e ayrıca bir başlık açar. Bunun sebebi ise padişahın hakimiyetinin 'dinsel' yanının daha çok ön plana çıkarılması bununla birlikte daha çok saray içerisinde geçen bir meşruiyet alanı sağlamasıdır. Müellife göre halife sıfatını ısrarla vurgulayan II. Abdülhamid döneminde dini kimlikler daha çok ön plana çıkar ve oruç ibadeti bundan orucu tutmayanların cezalandırılması Şeklinde nasibini alır. Fakat bu yasaklar bir karşılık bulmaz ve yüzyıl sonunda tanıklardan aktarıldığına göre oruç tutanların sayısında ciddi bir azalma görülür. Müellife göre bunun sebebi ise İstanbul'a pozivitivizm, maddecilik gibi akımların etki etmesidir. Eserin bu bölümü 2. Abdülhamid'in Ramazan ayına dayanarak dini meşruiyetini sağladığı tezi etrafında Őekillenir ve özellikle bu dönemde yapılan reformları, tanıklıkları, hadiseleri okuyucuya aktarır.

Beşinci bölüme geldiğimizde yazar, artık 20.yüzyıl Ramazan'ını anlatır. Osmanlı coğrafyası açısından siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal açıdan dönüşümün yaşandığı bu yüzyıldan Ramazan ayı da etkilenir. Bölüm 'kent modernleşir, toplum Batılılaşır, devlet de  ağdaşlaşırken, bu büyük dini  detin Osmanlı başkentinde gittikçe önem kazanmasının' nedeni düşüncesi etrafında gelişir. Bu bağlamda ilk olarak kent yaşamı ile beraber dönemin basın organları, sanatçıların icra ettiği tiyatro ve müzikaller üzerinden Osmanlı Ramazan'ındaki modernleşme emareleri ele alınır. Yazar, Direklerarası semtine ayrı bir başlık açar ve bu semtin işleyişini görseller ile destekleyen bir Şekilde inceler. Ayrıca 20.yüzyıla has bir husus ise Ramazan ibadetlerine dair yeni ispat yollarının aranmasıdır. İmparatorlukta esen pozivitivizm r zg rı Ramazan ayını da bilimsel ve akılcı yollar ile makul hale getiren yazıları beraberinde getirir. Bölüm sonunda ele alınan bu konu dönem romanları ve gazeteleri ışığında incelenir.

Osmanlı Devleti 20.yüzyıl ile hem dışarıda hem içeride çalkantılı bir süreç ile karşı karşıyadır. Devlet içinde J n Türklerin devrimi büyük bir yankı uyandırır. Oluşan bu siyasi trafik haliyle dini hayatı saf dışı bırakmaktadır. Padişahın otoritesinin sorgulandığı İstanbul'da J n Türklerin meşruiyet

arayışlarına Ramazan bir cevap olarak gelir. Bahsettiğimiz altıncı bölümde geçen deyim ‘siyaset vaizleri’ ile Jön Türklerin meşruiyeti sağlanmaya çalışılır. Ayrıca bölüm içerisinde 20. Yüzyılı kasıp kavuran özgürlük dalgası, İstanbul kent yaşamı, kadınlar, kamusal düzen kavramları üzerinden Ramazan ritüellerine bakılarak incelenir. Özgürlük söylemlerinin yanında milliyetçilik akımını da Ramazan ayına getirdiği değişiklikler üzerinden tartışan yazara göre yayılan milliyetçi hareketler karşısında Müslümanlar dindar kimliklerine sıkı sıkıya sarılır. Bu durum ise Ramazan ayına tabii olarak yansır. Bölümü klasik ve modern Ramazanları siyasi, ekonomik ve sosyal hayatta gerçekleşen sebeplere göre karşılaştırıp hitama erdirir.

Evvelki bölümlerde genel olarak klasik ve modern Osmanlı üzerinden karşılaştırma yapan yazar yedinci bölümde artık Türkiye Cumhuriyeti Ramazanlarına giriş yapar. Cumhuriyet ile birlikte gelişen reformların getirileri yazara göre daha yavaş bir dönüşüm ile gerçekleşir. 20.yüzyıldan beri gözlemlenen bir olay olan orucun alenen yenip yenemeyeceği meselesi bireysel özgürlükler üzerinden tartışmaya sunulmaktadır. Dönem içerisinde oruç ‘ihtiyari’ bir ibadet olarak karşımıza çıkar. Yine de İstanbul halkının Ramazan davulcusu hakkındaki şikayetleri dahi yeni rejim tarafından yumuşak karşılanarak bu duruma kısmen bir serbestlik tanınır. Son olarak yazar Ramazan davulcusu olgusunu mahalle kültürü, modernleşme, cumhuriyet kavramları ile inceler.

Son bölümde ise Ramazan ayının sıradanlaştığı sorusu çerçevesinde 1932 senesini sorgulanır. Söz konusu sene içerisinde ibadetleri Türkçeleştirilme inkılabının Ramazan ayında halka sunulması tesadüfi bir şey değildir. (s.194) Ayrıca laik düzenin getirilerinin bir göstergesi olarak Ramazan karikatürlere konu olarak alaycı ifadeler ile anılmaya başlanır. Yine de Georgeon’a göre diğer İslam beldelerine nazaran Osmanlı bakiyesi olan bu topraklarda dönüşüm hiç de sert hissedilmez. Onun aksine daha ılımlı, müsamahakâr ve aheste bir değişimden söz etmek mümkündür. Son olarak müellif laik yönetimin İstanbul’a nazaran Ankara’da daha etkin olduğunu söyler. Yazar bu konu hakkında okura yeni isimler de önererek farklı pencereler sunar.

Sonuç olarak François Georgeon’un Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İstanbul’da Ramazan isimli eseri okura hem yüzyıllar arasında hem İstanbul semtleri arasında hem de sosyal statüler arasında karşılaştırmalar yaparak Ramazan ayının dönüşümünü sunmaktadır. Aynı zamanda eser savunduğu tezlere dönem tanıklıkları, edebi eserler, sanatsal faaliyetler ile örnekler getirerek farklı bakış açılarını göstermektedir. Modernleşen dünyada gözlemlenebilir bir ibadet olan orucun nasıl bir dönüşüm geçirdiği üzerinden genel bir bakış sunan yazar, eserinde sadece Ramazan ritüellerini değil üç kıtaya hükmetmiş bir imparatorluğun kendi içerisindeki karşılaştırmalı öyküsünü anlatmaktadır.